

Црна Гора за вријеме првог Његошевог одласка у Русију

Дугогодишњи црногорски митрополит Петар I Петровић Његош преминуо је на Цетињу 18 (30) октобра 1830 године. У своме тестаменту он преклиње Црногорце и Брђане да одрже мир и слогу у земљи бар до Бурђевдана 1831 године, јер се надао да ће дотада бити уређен суд у Црној Гори, „а ја на моје мјесто наслједником, управитељем и чуватељем од свега мојега и церковнога чиним и остављам синовца мојега Рада Томова Петровића, у којег се надам да ће бити човјек од посла и од разума...“

Раде Томов Петровић, касније прослављени *Његош*, произведен је 31 јануара идуће (1831) године за архимандрита, па је приликом тога свечаног чина прозван по своме великом стрицу *Петар*, али ће ипак у Црној Гори остати више познат под именом *Владика Раде*, или чак код савременика му чешће зван *Раде Владика*, но *Петар II*, како је уобичајно у научној литератури да се зове.

Млади Његош је био свјестан да је недовољно и слабо школован, а није до тада ни ишао даље од Херцеговога и Топле у Боки Которској, али је ипак рано почео да мисли на свој пут у Русију, гдје је намјеравао не само да буде рукоположен за митрополита, већ и да на лицу мјеста и код најмјеродавнијих изнесе праве прилике у Црној Гори, о чему је његов претходник Петар I неколико деценија само писмено јављао, јер последице познатог протјеривања из Русије 1784 године није желио да ступа на тло руске земље.

Тек је било прошло мало више од пола године иза смрти Петра I, а његов наслједник Раде Томов већ је желио да посјети Русију. Када је у мају мјесецу 1831 године дошао из Брда на Цетиње, нашао је неку узрујаност и немир код народа, јер су аустријске власти стално ровариле противу њега преко својих људи, којима је био на челу конте Периновић, из Доброте у Боки Которској. Његошу је још теже падало што су га стално обмањивали Иван Вукотић и Матија Вучићевић да ће „скоро“ доћи у Црну Гору из Русије и донијети помоћ за уређење земље и суда, па се 26 маја жали руском консулу у Дубровнику Јеремији Гагићу на њих и каже: „Сад народ је остао без надежде, а ја, како и сам знадеш, трошка нејмам да установим такво правитељство које

би народ довело до послушанија, а народ је сасвијем сиромашан и наши непријатељи дају новце за смутити га, а Ви знате да новци многократ учине буну и смутњу и у столичне градове европејске, којизи имају и новацах и војске доста, акамоли неће у један сиромашни народ“. У наставку писма Његош моли Гагића да га обавијести ако ишта сазна о Вукотићу и Вучићевићу, па додаје: „... и пиштите ми бих ли ја могао поћи до у Русију и кудијен бих, зашто другојаче неваљадне, јербо настаје погибелъ народња.“¹⁾

Гагић је био противан Његошевом одласку у Русију, па 15 (27) јуна опширно одговара Његошу на његово писмо од 26 маја. Он прво правда Вукотића што одлаже долазак у Црну Гору,^{1а)} а затим директно опомиње Његоша да сада није вријеме за његов пут. „С једне стране болест, која непрестано траје у Русији, и по причини исте болести велике и строге контумације међу Русијом и другим европејским државама, а с друге стране кроврополитна и упорна војна у Пољској, која препјатствује сношенију с другим предјелима и с нама овди, — ова обстојатељства задржала су Г. Вукотића до сада и може бити јошт које време задржаће га к Вама доћи. Да би побиједити сва препјатствија и невољности учинити возможным — хоће се времена и времена и великог терпјенија“ — каже Гагић. Ово је, стварно, све било истовремено и на рачун Његошевог одласка у Русију, јер послије овога увода Гагић пише: „Вникнувши у ова обстојатељства, ја мислим да ће Црногорци уважити причине закасњенија Г. Вукотића и терпјеливо у миру, јоште за кратко време, очекиваће време његова тамо пришествија, сотим више што от тога терпјенија зависи њино благополучије. Силом учињено ништа не ваља: добри послѣ треба да буду учињени постепено“ — завршава Гагић ово своје уводно „наравоученије“. Тек сада, као узгредно, Гагић наставља оно што му је главно: „У ово злополучно време велике болести и војне у Пољској и Русији, ја Вам никако не би совјетовао оставити Црногору (sic!) и поћи у Русију, гдје не би добро виђени били, а напротив питали би Вас какав сте Ви пастир, који сте у ова бурна и смутна времена оставили Ваше стадо и предали га вуцима на расхишченије? При том, што би био предмет и предлог Вашег тамо отправленија — ја не знам? Но знам, да Ви из Црногоре за Црногору много више можете изхо-

¹⁾ О Његошевом путу у Русију има доста података у познатим монографијама о Његошу (Лаврова, Ровинског, Томановића и Медаковића), а архивску грађу о његовом рукоположењу у Петрограду објавио је Павле Поповић у своме познатом чланку „Млади Његош“, који је неколика пута објављиван. — Сва Његошева писма употребљена у моме чланку чувају се у Архивском одјељењу Државног музеја на Цетињу (Његошева писма из овога периода објавио је прије рата Душан Вуксан, Београд 1940, а послѣје рата др Мираш Кићовић, Београд 1951).

^{1а)} О Вукотићу и Вучићевићу видјети чланак Јагоша Јовановића у **Историским записима** књ. VII, 294—310.

датајствовати, него да сте у С(анкт) Петербургу. Ваша љета и слабоје искуство у великом свијету изгубила би се и уваженије к Вама умалило би се. Впрочем, остати Вам у Црној Гори и бити оно што сте сада и сохранили доброје мњеније о Вама, — или поћи у Русију без великога и важнога узрока, открити тамо своје слабости и недостатке — остављам Вам на избор, равно и Црногорцима, чекајући спасенија — бити у миру, или тражећи боље, узнемирити се и наћи много горе — на разсудженије и избор остављам“.³⁾

У Гагићевом одговору било је дјелимично и истине, јер се доиста тешко било младоме и неискусноме Његошу снаћи у Петрограду, у друштву рускога цара и његових многобројних достојанственика. Ријетко обдарен, а поред тога жељан и знања и науке, Његош је настојао да своје нередовно и нестручно образовање што прије и што обилније допуни, па је почетком 1832 године опет био склон да крене за Русију. Да би увјерио Гагића како може лако земљу оставити, он му 11 јануара опширно пише о реду и слози у Црној Гори, изрично наглашава да је укидањем гувернадурства свршено оно што је било најтеже „за срећу овога народа“, јер је кућа Радоњића увијек радила „о неслоги и несрећи свога народа и од ње је народ вазда трпио и муку подносио“, па наставља: „Ја намјеравам будуштега фебр(уарија) мјесеца предузети пут к Петербургу, зашто то жели вас народ, да видимо како смо. Заради тога иштем у Вас совјета за тај пут, тако када сте имали доброту у многим случајима мене совјетовати, за које Ваше добро дужан сам и вазда ћу се фалити пред свакијем поштеним човјеком“.

16 (28) јануара Гагић је опширно извијестио руског посланика у Бечу Татишчева о приликама у Црној Гори, па и о Његошевој намјери да у мјесецу фебруару крене за Петроград, али наглашава и то да му Његош није писао због каквих послова креће на тај пут. Истога дана Гагић одговара Његошу на писмо од 11 јануара, па му по питању одласка за Русију само скреће пажњу на своје писмо од 15 (27) јуна прошле године и каже: „Што се тиче Вашег намјеренија у будуштем фебруару предузети пут к Петербургу, на то Вам ја ништа одавде не могу рећи, не знајући обстојатељства (околности, прилике — Р. Ј. Д.) која Вас и народ черногорски принуђавају к томе предпријатију (предузећу — Р. Ј. Д.). Прочитајте, молим Вас, моје писмо от прошасте године јуна 15/27 под № 91-м“.

У то вријеме настале су познате борбе Црногораца с Турцима око Подпорице, те је Црногорцима требало и праха и новаца. Због тога је Његош 29 јануара молио консула Гагића да му свакако нађе негдје на зајам бар 2.000 цекина, па ако је потребно,

³⁾ Писма упућена Његошу такође се чувају у Државном музеју на Цетињу и она су углавном већ исписана и спремају се за штампу.

послаће му као залог и драгоцене црквене утвари, а 13 фебруара моли и кнеза Милоша Обреновића за зајам од 3—4.000 цекина. Не налазећи правилно разумијевање и будући у великој нужди, Његош 12 априла шаље у Русију Матију Вучићевића, с надом да ће издјејствовати бар од Руског синода заосталу редовну помоћ за Цетињски манастир, која није исплаћивана од почетка 1830 године.

Но прије Вучићевићевог одласка са Цетиња, у Петрограду је било ријешено да консул Гагић пође на Цетиње и на лицу мјеста проучи прилике у Црној Гори. Гагић је 10 (22) јуна извијестио о томе Његоша и замолио га да, по могућности, најдаље 16 јуна сазове сабор народних свјетовних и духовних главара, којима ће он саопштити „нека мњенија Двора русијскога, која се односе к Црногорцима и која су род отеческог совјета и не само полезна и спаситељна, но и предохранитељна у призренију благосостојанија народа црногорскога“. 15 јуна Гагић је дошао на Цетиње и сјутрадан је одржан заказани сабор, на коме је руски консул углавном савјетовао да буду у миру с Турцима и сусједним аустријским поданицима. „Да је Црна Гора послушала руски савјет и скрстила руке — каже на једном мјесту Душан Вуксан. —, ње би давно било нестало с лица земље. Мирно гледање гдје их Аустријанци малтретирају на сваком кораку, а Турци кољу гдје стигну, цинички је ушјењено са седам хиљада дуката „ради подржанија богослужења“, као да су Црногорцима биле потребне само легурђије и молитве, а не хљеб и слобода!“³⁾

У другој половини 1832 и првих мјесеци 1833 године није било већих сукоба с Турцима, а у томе периоду Његош је добио један већи зајам од Вучићевића, нешто је за његов рачун позајмио Гагић у Дубровнику, а средином маја 1833 примљена је редовна годишња помоћ из Русије за 1832 годину и један дио раније поменуте заостале помоћи од почетка 1830 године па даље. То је све било повољно за Његоша и он сада не тражи никакав савјет од Гагића, већ му 26 маја 1833 године само јавља сљедеће: „У всеобштем црногорскога народа 23 овог мјесеца држаном сјетници, Правитељство црногорско закључило је послати мене августјејшему Двору всеросијскому с прошенијем, да би всемилостивјејше благоволио дозволити мене произвести архијерејом давног удове Митрополије црногорске а равним начином и неке народње нужде кољенопреклоно представити Јего Императорском Величеству. Тај пут, с помоћу Всевишњег, намјеравам предузети од данас до осам данах, и то преко Тријеста и Беча. Молим Ваше Високоблагородије да бисте изволили о овом послу јавити коме сљедује и у време мога отсуства Вашта писма на мене односећа се на овај Правитељствујушчиј сенат управљати.“

³⁾ Душан Вуксан, Гагићева мисија 1832 у Црној Гори — Записи XIX, 129—138.

Истогa данa (26 маја) Гагићу је опширно писао и претсједник Сената Иван Вукотић. Вукотићево писмо је на руском језику и одмах у почетку је наглашено, да је ових дана била општа скупштина цијелога црногорског народа, која се купи сваке године због прегресања јавних дјела и даљег уређења земље, која се завршила општим успјехом и сви су једнодушно положили заклетву да ће испуњавати грађанске и кривичне законе („закони гражданскiя и уголовнiя“), народ смо опорезовали лаким данком купљењем за народну касу по један талијер годишње од сваке куће („сѣ каждаго диму“), изузимајући сиромашне, те ће се овај порез купити два пута годишње: половина 1 октобра, а друга половина 1 априла. На истој скупштини је ријешено да је нужно имати у Црној Гори митрополита, те је на општем скупу одлучено да ових дана архимандрит Петар Петровић крене за Петроград због посвећења. Вукотић даље примјећује, да народ почиње осјећати благодатно дјејство нове управе, која их води к општем поретку, миру и тишини, а када би се утврдили и мирни односи са сусједним Турцима, онда би се могла продужити брига о даљем уређењу земље, јер би настали са сусједима редовни трговачки и привредни (индустриски) односи. Но даље уређење земље није могуће без помоћи Русије, каже Вукотић, ма да ће бити могуће када прође неколико година из сопствених средстава издржавати организовану власт у земљи, али се сада то не може чинити, јер се народу морају полако и постепено наметати разне обавезе. Даље Вукотић укратко обавјештава Гагића о приликама у Скадарском пашалуку, па наставља о себи и реду у земљи, подвлачећи да је јако болестан и да има отворене ране, те му је неопходно нужно да иде на лијечење, но не може напустити своју дужност да се не би распало уређење које је увео, а нема кога оставити мјесто себе.

Његошево и Вукотићево писмо од 26 маја заслужују нарочиту пажњу. Из њих се може поуздано утврдити да је скупштина о којој је ријеч у писмима, расправљала и о познатим „Законима отачаства“, који су потписани баш 23 маја 1833 године. Пред раније објављених текстова ових закона мислим да је сувишно на њима се нарочито задржавати, али свакако и ово Вукотићево писмо доказује да је Вуксан био у праву, када је тврдио да Томановић није имао доказа за своје мишљење о Вукотићевој тајној припреми ових закона и да за њих нијесу знали ни Његош, ни црногорски главари.⁴⁾

Оба писма Гагић је примио 27 маја, а већ 29 маја извјештава руског посланика у Бечу Димитрију Павловића Татишчева о њиховом садржају, достављајући уз свој извјештај и њихове преписе. При крају свога извјештаја Гагић је прецизирао и Његошево обавјештење да ће кренути на пут „од данас за осам данах“,

⁴⁾ Записи I, 44—45.

јер у Гагићевом писму стоји да ће Његош кренути 3/15 јуна из Котора, те је сигурно овај Гагићев извјештај учинио да је тај датум Павле Поповић узео као дан Његошевог поласка за Русију.⁵⁾

Сјутрадан (30 маја) Гагић одговара и Његошу и Ивану Вукотићу на њихова писма од 26 маја. У почетку писма јавља Његошу да је обавијестио кога треба о његовом путу за Русију, па наставља: „И сада не остаје ми друго, него искрено желити Вам свако добро, срећни пут, желијемо успјех у свима Вашима предпријатијама (предузећима — Р. Д.) и да се скоро и благополучно у отечество возвратите“. Вукотићу пише опширније и на руском језику, а каже да је о свима Вукотићевим успјесима око уређења земље јавио „подробно“ коме треба, но о томе Гагићевом извјештају нијесам могао ништа пронаћи. Одмах даље Гагић честита Вукотићу увођење пореза, јер то сматра као први и најважнији корак за постигнуће великог циља, па му напомиње да би већ требало мислити и о завођењу бар једне у свој Црној Гори ваљане школе за сиротну црногорску младеж. Не треба много за остварење овога циља, каже Гагић, јер ако се од сваког ожењеног лица узме само по цванцика годишње, ето у крајњем случају око 4 до 5 хиљада фиорина годишње за најнужнији и најблагодотворнији завод. Сви словенски народи иду брзим корацима напријед у своме просвједивању, па зашто да Црногорци остају за њима у тами? — пита се Гагић. „Поштовани и љубазни наш Архимандрит спрема се да на себе прими свето бреме! Хоће ли се убрзо вратити Бог зна? Међутим Ви сами остајете на крмилу — и без веслача! Бог Вам дао тихота и брзога вјетра, да бисте срећно довели своју лађу у пристаниште мира и благостања“ — завршава Гагић своје писмо Вукотићу.

Тих дана Његош се спремао на пут за далеку Русију. Видјели смо да је у своме писму Гагићу од 26 маја Његош мислио да ће кренути на пут „од данас до осам дана“, али је одлазак одложио до 7 (19) јуна. Тај датум је тачно наведен у једном раду професора Петра Колендића,⁶⁾ а он се потврђује и из једног Његошевог писма Гагићу од 6 (18) јуна. То писмо Његош пише из Котора и у почетку истога моли Гагића да ојери Његошев потпис на „грамоти благородства“ сина Делфине Сировице, а затим наставља: „Сутра рано, ако Бог дозволи, навешћу се на море пут Тријеста и доста ми је жао да не могу имати удовољствија посјетити Вас ту. — Кад срећно приспијем у П(етерс)бург, нећу пропустити извијестити Вас, а надам се да и Ви мене нећете забавити Вашима писмима. . .“

⁵⁾ П. Поповић, Млади Његош — **Расправе и чланци**, Београд 1939, 263.

⁶⁾ Петар Колендић, Његошев **Глас каменштака** у талијанском преводу Петра Сентића — **Споменик ХСIV**, Београд 1941, 4.

8 (20) јуна извијестио је и Вукотић Гагића о Његошевом одласку. Вукотићево писмо је нарочито карактеристично, јер се из њега јасно види да је Вукотић био противан Његошевом одласку у Русију, а сигурно је да доиста Његошево бављење у руској престоници неће бити нарочито корисно за Вукотића, јер је Његош ту, на извору, могао о Вукотићу све сазнати, а могао је и о њему мјеродавнима све казати. Може се и то закључити да је Његошу већ било сасвим јасно Гагићево подржавање Вукотића, па изгледа није хтио ни да сврати до Гагића приликом проласка поред Дубровника, јер је вјероватно да је намјерно нагласио у своме писму Гагићу од 6 јуна, како много жали што неће моћи посјетити Гагића. При крају тога писма, као што смо видјели, Његош чак обећава Гагићу писати из Петрограда, али се у очуваним архивским документима није сачувало никакво Његошево писмо Гагићу из времена његовог бављења у Петрограду, а мислим да се поуздано може казати да га није ни било, јер је Његош јако охладнио према Гагићу и послије повратка из Русије. Вукотић, пак, у своме писму Гагићу каже: „Најзад сам испратио Господина Архимандрита, који је 7 овога јуна отпутовао из Котора и којег сам савјетовао да наврати до Вас бар за неколико минута, те бих жељео знати (да ли је свраћао)? Овај пут Г. Архимандрита био ми је крајње противан због тога, што сам га ја много савјетовао да сада не иде, пошто се тако успјешно завршила народна купштина, што нијесам очекивао, па је требало скупити Гвардију и поћи са њом по земљи да би се народ боље привикао на поредак. То му је требало прије извршити, па послије ићи куд треба, али је претходно требало молити да ли му се одобрава долазак, но није било могућности задржати га. Бог му дао срећан пут!“ У наставку свога писма Вукотић каже да је остао на Цетињу због тога, што му је писао Матија Вучићевић да је већ кренуо за Црну Гору и чим он дође, мисли одмах поћи на лијечење, јер је његово здравље потпуно нарушено (крајње растроено).

Истота дана (8/20 јуна) Гагић шаље једно писмо Сенату црногорском. Оно је у вези са Његошевим писмом Гагићу од 13 фебруара, којим га је извијестио да је дугогодишњи црногорски агент у Котору Иван Николајевић Поповић („Иванчик“) умро 9 фебруара и оставио је иза себе сиромашну удовицу Викентију и шесторо дјеце, па Његош моли Гагића за дјејство да би се Иванова пензија из Русије убудуће издавала његовој породици. Ако се то не одобри, наставља Његош, онда би његова породица била принуђена „просити парче хљеба“, што Поповић није заслужио, јер је „с неуспјешним трудом и безпримјерном вјерношћу чрез 30 год(ина) блаженопочившему митрополиту, моме стрицу, пак и свему народу овоме услуге своје чинио“. Гагић је доиста топло препоручио Његошеву молбу надлежном Министарству иностраних дјела, које је сада обавијестило Гагића о царевој одлуци да се

Поповићевој удовици настави издавање пензије у износу од 400 рубаља годишње. Но одобрење је било ограничено само на период од 6 година од Поповићеве смрти, јер Министарство рачуна да ће постепеним уређењем и организацијом власти сама Црна Гора моћи из својих сопствених средстава касније исплаћивати пензију Поповићевој породици, када је Поповић учинио толико услуга својој отаџбини. При крају писма Гагић моли Сенат да о овоме обавијести Поповићеву удовицу, коју ће и он сју-традан о овоме детаљно извијестити.

На Вукотићево писмо од 8 јуна Гагић је одговорио 17 (29) јуна. Он наглашава да Његош није свраћао у Дубровник, већ је право пошао за Трст, а чуо је да је са њим пошао и секретар Милаковић. У наставку свога писма Гагић са чуђењем понавља Вукотићево обавјештење да ће ићи из Црне Горе због лијечења чим дође Вучићевић, јер тако Црногорци остају „са самијем“ Вучићевићем, па закључује: „Према томе невини и добри Црногорци немају ни најмање потребе за управу!“ Завршавајући писмо, Гагић признаје да је све ово за њега неразумљиво док лично дође Вукотић у Дубровник приликом одласка на лијечење, те једва чека тај његов долазак. Ово мјесто из Гагићевог писма навео је и Д-р Лазо Томановић у своме дјелу о Његошу, те с правом примјећује да је Гагић доиста „прецјењивао Ивановића а омаловажавао црногорске главаре“, јер су Црногорци кроз неколика вијека, и у много тежим приликама, очували своју земљу и своју слободу и без Ивана Ивановића Вукотића, и без Матије Петровића Вучићевића!

Десетак дана касније (28 јуна/10 јула) Вукотић је детаљније извијестио Гагића о приликама у Црној Гори и сусједним турским областима. У првим редовима свога писма Вукотић јавља да је примио писмо од Његоша из Трста, гдје је срећно допутовао, а одмах наставља како је добио податке да се Али-паша Сточевић припрема да нападне два црногорска погранична насеља (Грахово и Жупу), те је наредио да сви становници Катунског округа (нахије) буду приправни у случају турског напада. Поред тога син скадарскога паше тајно шаље писма старјешинама Ријечке и Црмничке Нахије с великим обећањима ако му се предаду, те та његова писма већ има у рукама. Турци, без сумње, неће имати успјеха, продужује Вукотић, но ипак обећања могу утицати на слабије умове и навести их на зло, нарочито код необразованог народа, који се још није навикао на прописе и државни поредак. У Црној Гори је мир и у земљи и са сусједима, јер су Турци постали мирни од момента „када је наша руска војска ступила у Константинопољ“, ⁷⁾ али ипак с Турцима немају никаквих веза нити онога мира који би он желио, који би омогућио

⁷⁾ Мисли овакако на долазак руске флоте под бедеме Цариграда поводом руског мијешања у египатска дјела.

да се одржавају трговачке и привредне везе, јер је без тога земља потпуно стијешњена. Пошто је Вукотићево писмо било на руском језику, Гагић га је 4 (16) јула послао Азијатском департаману Министарства иностраних дјела без икаквог коментара, задржавши само његов вјеран препис за своју канцеларију.

Црногорски сенат није пропуштао прилику да писмено општи са Његошем ни за вријеме његовог бављења у Русији, што се види из Гагићевог акта Руском посланству у Бечу од 15/27 јула, којим моли Посланство да пошаље Његошу приложено писмо, које је прошлом поштом примио са Цетиња. Што је било у томе писму данас је немогуће рећи, јер се копија није сачувала у Његошевој архиви.

Изгледа да су привремено прилике у Црној Гори биле, углавном, нормалне и да није било никаквих важнијих догађаја, али ипак није могло бити без разних пограничних сукоба са Турцима, што видимо из Вукотићевог писма Гагићу од 30 јула. У писму Вукотић каже да су зетски Турци поново почели узнемиравати Црногорце, па је 23 јула напало око 1000 људи на црногорске границе и убили су само једнога црногорског пастира, коме су отсјекли и одијели главу. Црногорци су се одмах окупили и одбили су Турке, који су имали 3 мртва и 5 рањених, те се брзо завршио овај погранични сукоб. Истим писмом Вукотић обавјештава Гагића о нередима и међусобним борбама у Скадарском пашалуку, а писмо завршава саопштењем да је примио писмо из Беча од Његоша, у коме му јавља да га је руски посланик срдечно („благодарно“) примио и дао му пасош за Русију. Гагић је, наравно, одмах (5/17 августа) извјестио руског посланика у Бечу о садржају Вукотићевог писма, пославши му и дословну копију истога.

За Вукотићеве планове и његова „покровитељства“ Црној Гори пограничних племена врло је карактеристично једно опширно писмо Станка Стијепова Петровића, Његошевог брата од стрица, које је у име старјешина Жупе Никшићке послао 10 августа консулу Гагићу. Када Ивану Ивановићу Вукотићу није успјело да се ослободи Подгорица, коју је сматрао као своју „старевину“ због тога што је село Пархомовку (Харковска губернија) добио у насљеђе од пуковника грофа Феодора Подгоричанина, онда је, „у име руског цара“, проширио своје „покровитељство“ и на Жупу Никшићку. Но то „покровитељство“ је требало не само прогласити, већ и по потреби бранити, а то се није могло само „граматама“, па су Црногорци и-те Вукотићеве планове морали плаћати својом крвљу. То је и приморало Станка Петровића, који је још за вријеме дуге владе митрополита Петра I успјешно извршавао разне повјерене му мисије,⁸⁾ да обавјести Гаги-

⁸⁾ У Вуксановој **Генеалогској табlici** очигледно је штампарска грешка када стоји за Станка Стијепова Петровића да је рођен 1817 године („Споменица Петра II Петровића Његоша 1813—1851—1925“, Цетиње 1926).

ћа о тешкоћама које се спремају становницима Жупе Никшићке због Вукотићеве политике. У почетку писма Станко се извињава што се и раније није јављао Гагићу, као своме старом пријатељу и познанику, а правда се тим, јер је све народне нужде и потребе Гагић знао и о њима се бринуо. То је Станко увијек казивао своме старом стрицу, покојном митрополиту Петру I, а то је поновио и садашњем архимандриту (Његошу). Садашње тешке прилике, пак, приморавају „мене и моју слабу руку на слабу карту писати Вашој доброты за поради наше браће Херцеговине, то јест Жупе Нишицке, коју је примио Г(оспо)дин Ивановић под именом цара русискога“, те због тога „сада иде војска турска на Жупу, како чујете“. „Ви знате — продужује Станко Петровић — ја се находим ево два м(јесе)ца међу њима и доста је и до сада зла било и више би да се нијесам овђе наша(о). Ево војска турска под Нишиће, друга се каже, (коју води) Смаил-ага Ченгић, у Дробњаке, трећа на Језера преко Таре и ја немам помоћи: нао неколико Берђа(на)х и војводу Ивана Кнежевића. А пошла је Катунска Нахија пут Грахова, а они који примају (овај народ — Р. Д.) на име мојега покровитеља не хоће ми ни о(т)писати, но Ве молим дајте ми на знање имамо ли какве надежде да ми тко поможе, али ћу сам, како што сам и држао до (хиљаду осам сто) двадесет перваго (года) и ја сам браћу христјане нишицке (штитио) код агах и свијема је било добро пред нечијом душом (овдје мисли на мудру управу и велике заслуге покојног митрополита Петра I — Р. Д.). А сада остаје се на Ваше расположеније: колико ко чини за Зећане, толико ваља ја и Ви за нашу браћу Херцеговце — то смо дужни за своје отачество. Но, пишите (руском) министру у Беч да Ви пише да се прекрати ово зло и кервопролитије. Доклен дође заповијед од (д)ва двора (мисли на руски и турски — Р. Д.) ту ћу чекати и Турке мамити докле писмо примим и чујем што ће писати Господин Татишчев“. При завршетку писма Станко моли Гагића да о овоме пише и херцеговачком везиру Али-паши Ризванбеговићу Сточевићу. Писмо су, поред главног потписника Станка Стијепова Петровића, потписали: у име главара и народа Жупе и Никшића војвода Илија Бојовић и војвода Георгије Војводић, а у име главара из Брда војвода поп Јован Кнежевић.

Пошто је писмо имало прилично нејасних мјеста, која сам ја допунио у заградама, Гагић га је мало слободније превео на руски за своје претпостављене, а 21 августа јавља претсједнику Црногорског сената Ивану Ивановићу Вукотићу да је прије три дана примио преко поште у Кофору „једно чудновато и важно писмо“ од никшићких старјешина и Станка Петровића, те одмах шаље Вукотићу његову копију, јер је писмо за њега „прекорно“ („предосудително“), па треба да поступи по њему и онемогући сваку злоупотребу, јер су и Црногорци и његови управитељи толико пута свечано обећавали да ће испуњавати вољу свога по-

кровитеља, те неће предузимати никакве акције противу својих сусједа, већ ће све своје силе употребити око унутрашњег уређења земље. Послије таквих свечаних изјава Гагић ово писмо сматра „загонетним“ и оно га доводи у недоумицу, па моли Вукотића да га хитно извјести о овој обмани и незаконитом поступку Црногораца изван својих граница, како би благовремено обавијестио бечког посланика.

Вукотић је већ 29 августа одговорио на Гагићево писмо. Одмах у почетку свога писма Вукотић истиче да је садржај писма Станка Петровића и осталих потписника „много зачудио“ не само Вукотића, већ и цео Сенат, па одлучно увјерава Гагића да ни он (Вукотић), ни Сенат нијесу послали Станка Петровића да буни турске поданике, па чак о томе нијесу ништа ни знали прије но су примили Гагићево писмо од 21 августа. Чим су, пак, примили то Гагићево писмо и копију писма из Жупе, одмах су позвали у Сенат Станка Петровића, кога су питали како се усудио да пише „потпуно лажна писма и без знања Правитељства“, па је одговорио: „Будући је био по својим трговачким пословима на граници никшићкој, имао је разговор с поменутиим лицима, која су му се жалила на своју судбину и будући је био увјерен да Правитељство црногорско неће ући ни у каква туђа дјела у тим питањима, ријешило је да сам о томе ради помоћу Вашом (тј. Гагићевом — Р. Д.), рачунајући да ће у томе успјети и тим себе прославити. . .“ Чак су и још неки Петровићи били наумили, продужује Вукотић, да посију раздор, с том намјером да би се казало како је све било мирно док је овдје био Архимандрит (тј. Његош — Р. Д.), а чим њега нема наста пометеност, али у томе нијесу имали успјеха. Вукотић даље увјерава Гагића да га задржава у Црној Гори само биједа земље, иако је јако болестан, а тврди да се власт у Црној Гори не би могла одржати „ни двије недјеље“ да је он пошао из земље још док је био Његош у Црној Гори, те обећава Гагићу да ће и даље Правитељство црногорско одржавати мир у земљи и са својим сусједима. На завршетку писма Вукотић обавјештава Гагића о томе, да је примио писмо од Његоша из Петрограда, у који је срећно дошао 17 јула⁹⁾ и био је лијепо примљен и од петроградског митрополита и од прокурора Светога синода.

Пошто у очуваним архивским документима није остао никакав даљи траг овога сукоба Станка Стијепова Петровића и Ивана Вукотића, ја сам увјерен да се ови Вукотићеви подаци ипак не могу примити као сасвим тачни, јер је тешко вјеровати да је Станко Стијепов живио у Жупи „два мјесеца“ само „по својим трговачким пословима“, пошто је Станко био дугогодишњи стари

⁹⁾ Раније није био познат тачан датум Његошевог доласка у Петроград — уп. нав. дјело Павла Поповића (стр. 266) и студију Петра Колендића (стр. 5), гдје стоји да је то било „око 20 јула“.

и искусни политички мисионар митрополита Петра I, те свакако остаје отворено питање овога сукоба и његове праве суштине.

Чим је Гагић примио горње Вукотићево писмо, одмах је о свему извијестио руског посланика у Бечу Татишчева. То је урадио својим писмом од 30 августа, па пошто није могао ништа поуздано додати са своје стране, Татишчеву је послао руски превод писма Станка Стијепова од 19 августа и оригинално Вукотићево писмо од 29 августа само „ради знања“.

Током мјесеца септембра није било, по сачуваним документима, никакве преписке између Вукотића и Гагића. Тек 5 октобра јавља Вукотић Гагићу да је Матија Петровић Вучићевић стигао „најзад“ на Цетиње, те ће Вукотић ових дана поћи из Црне Горе у Котор, одакле ће свратити у Дубровник ради виђења са Гагићем, али за кратко вријеме, јер његова болест тражи неодложно лијечење. Док се врати Његош, Вукотић је све послове повјерио („препоручил“) Вучићевићу, а у земљи је све мирно и добро. Вукотић није поступио по овоме писму, већ је остао у Црној Гори све до 17 децембра, како ћемо касније видјети. Исто тако ћемо касније видјети зашто је и даље остао на Цетињу, а сада је нужно да се мало дуже задржим на датуму Вукотићевог одласка из Црне Горе, јер су Вукотићева писма Гагићу од 8 јуна и 5 октобра створила извјесну забуну у стручној литератури.¹⁰⁾ То је настало због тога, што је Гагић на основу Вукотићевог писма од 8 јуна мислио да ће Вукотић напустити Црну Гору чим дође Вучићевић, а из Вукотићевог писма од 5 октобра излазило је као да је Вукотић већ предао дужност Вучићевићу и да одмах одлази из Црне Горе, те је Гагић већ 14 (26) октобра писао руском посланику у Бечу: „Иванъ Ивановичъ Вукотичъ недавно увѣдомилъ меня о прибытіи Матвѣя Петровича Вучичевича въ Черногору и о томъ, что онъ, Г. Вукотичъ, имѣя крайнюю надобность отправитъся въ Италию для излѣченія своей болѣзни, всѣ дѣла его вѣдомства въ Черногорѣ препоручилъ первому, до прибытія туда Преосвященнаго...“ Раније наведени Гагићев одговор од 17 јуна на Вукотићево писмо од 8 јуна имали су у рукама руски научници Лавров и Ровински, али док је Ровински извјештај од 14 октобра погрешно исписао („Ив. Вукотичъ тоже увѣхалъ, и дѣла оставилъ на Матвѣѣ Петровичѣ Вучичевичѣ...“), Лавров је један трећи Гагићев извјештај исписао без датума, па је остало сасвим нејасно питање Вукотићевог одласка са Цетиња. Тај трећи Гагићев извјештај, који је код Лаврова без датума, Ровински на-

¹⁰⁾ П. А. Ровинскій, Петръ II (Раде) Петровичъ Његошъ Владыка Черногорскій, С. — Петербургъ 1889, 60—61; П. А. Лавровъ, Петръ II Петровичъ Његошъ... и его литературная дѣятельность, Москва 1887, 50 и 59; Д-р Лазо Томановић, Петар Други Петровић-Његош као владалац, Цетиње 1896, 41 и 45.

води као да је од 24 фебруара, док је он стварно од 1/13 фебруара 1834 г. Иако му није забиљежио датум, Лавров је правилно мислио да је Вукотић напустио Цетиње „убрзо“ послје Његошевог повратка. Ровински такође правилно претпоставља да се Вукотић извјесно вријеме задржао у Боки због болести, но по Ровинском би излазило да је Вукотић прије 14 октобра напустио Цетиње, што опет није тачно. Гагић стварно у своме извјештају Татишчеву од 1/13 фебруара 1834 г. само каже да је Вукотић свраћао у Дубровник („трећѣго дня приставалъ здѣсь“) и отпутовао у Италију ради лијечења, али не каже да је он тада напустио Цетиње. До продужења Вукотићевог боравка на Цетињу дошло је, међутим бар по изјави самога Вукотића, због тога што га је за то молио Црногорски сенат. То видимо из Вукотићевог писма Гагићу од 9 (21) новембра (1833 г.), у коме Вукотић каже углавном ово: иако сам Вам писао да сам предао Матеју Вучићевићу Петровићу повјерену ми дужност послје његовог доласка на Цетиње и да идем из Црне Горе ради лијечења, ипак су ме Црногорски сенат и друге старјешине понизно молили да останем на управи до повратка Владичина, те сам на то пристао, ма да на велику штету здравља, јер је моја љубав к отаџбини све надјачала. Тако сам остао до Владичиног доласка, али иако има скоро мјесец дана да је он дошао у Трст и премда сам прошлом поштом примио писмо да ће скоро доћи, њега још нема, те не знам због чега се тамо толико задржао. На завршетку писма Вукотић наглашава да је и даље његова искрена жеља да се састане с Гагићем и да „објасним Вам ово“.

То је посљедње сачувано Вукотићево писмо Гагићу са Цетиња, а сигурно је да му касније није ни могао писати, јер ће Његош убрзо доћи на Цетиње, а тада већ Вукотић није могао водити државне послове. Из времена прије Његошевог доласка на Цетиње сачувана су још два Вучићевићева писма Гагићу, која није сувишно поменути, ма да су, углавном, без података о Црној Гори и животу у њој тога времена. Прво је од 9 (21) октобра, а друго од 13 (25) новембра, и оба су писана на Цетињу. Првим писмом Вучићевић обавјештава Гагића да је приликом доласка из Русије морао жену оставити у Котору, јер је и носећа и слаба, па је сам пошао на Цетиње. Но пошто је примио писмо од своје жене из Котора, која га извјештава да јој је наређено да у року од три дана мора напустити Котор и поћи у Црну Гору, Вучићевић моли Гагића да му, као руском чиновнику, укаже заштиту и изради одобрење за слободни боравак његове жене у Котору, пошто је у оваквом стању не може водити „кроз непроходне црногорске стијене, гдје нема ни љекара, ни бабица“. Карактеристично је да се Вучићевић на овоме писму потписује „коллежскій ассесор“, а то је осма класа грађанских чиновника у руској табели о ранговима чиновничке хијерархије, која је има-

ла четрнаест класа, и одговарала је мајорском чину у војсци.¹¹⁾ Друго Вучићевићево писмо Гагићу такође је о његовој жени и њеном боравку у Котору, па заслужује и ово укратко навести, јер оба писма јасно свједоче да Вучићевић ни у овим данима, када је Његош био ван земље, није водио никакву преписку са Гагићем о државним и народним пословима, те је и то довољна илустрација о тадашњем његовом „угледу и улози“ на Цетињу. Овим писмом, дакле, Вучићевић обавјештава Гагића да је гувернер Далмације гроф Лилијенберг дозволио Вучићевићевој жени боравак у Котору само до порођаја, док за даљи боравак мора добити посебни пасош, а чак ни Вучићевићу није слободно да долази у Котор ради виђења са женом све док не добије за то потребни пасош од Руског посланства у Бечу, који ће потврдити аустриска полиција у Бечу. Вучићевић сада моли Гагића за дјejство да му се издаду поменути пасоши, јер његова жена, због недостатка зграда (станова), може живјети на Цетињу само преко љета, док је принуђена да остали дио године проводи у Котору, куд и он, иако ријетко, мора долазити ради виђења са њом.

Гагић је, наравно, испунио Вучићевићеве молбе, па је 14/26 октобра изложио посланику Татишчеву Вучићевићеве тешкоће и послао му као прилог његово писмо од 9 октобра, а други пут пише Татишчеву 18/30 новембра поводом Вучићевићевог писма од 13/25 новембра, шаљући му и ово Вучићевићево писмо. Вучићевић је свакако напустио Цетиње убрзо послjе Његошевог доласка из Русије, а вјероватно и прије његовог доласка али се задржао у Котору негдје до средине мјесеца јуна 1834 године, што се види из Његошевог писма Гагићу од 22 јуна. За то вријеме он је већ отворено радио противу Његоша, а по свој прилици и Гагић је тада са њим прекинуо сваку везу, јер се од 13 (25) новембра 1833 па даље није сачувало ниједно Вучићевићево писмо Гагићу, док је посљедње Гагићево писмо Вучићевићу од 18/30 новембра. Гагић је могао постати чак и Вучићевићев непријатељ, јер се већ крајем 1834 године претпостављало да Вучићевић може доћи за руског генералног консула у Трсту, ма да је Његош био молио Татишчева да се то мјесто да Гагићу, па због тога Његош пише 20 децембра 1834 године Гагићу и ово: „И доиста кад би он (тј. Вучићевић) Вас надвисио, ја би(х) не мање од Вас прискорбан (тужан, жалостан — Р. Д.) био. . .“

За вријеме бављења у Петрограду Његош је не само расвијетлио мјеродавним руским функционерима стварне прилике у Црној Гори и добио права обавјештења о Вукотићу и Вучићевићу, већ је издјejствовао и да се исплати за дуго година обустављена помоћ Црној Гори од по 1.000 червонаца (дуката) годи-

¹¹⁾ По напуштању Црне Горе и Вукотић и Вучићевић су опет дошли „на своје“, јер је „генерал“ Вукотић умро као **унтер-лейтенант**, а „коложески асесор“ из 1833 г. Вучићевић као **почт-мейстер**.

тиње, коју је био одобрио цар Павле још 1799 године, послије славне побједе над Махмут пашом Бушатлијом. Прва рата од 5.000 дуката (22.582 фиорина и 42 крајцера) послата је преко банкара у Трсту Гагићу, који 7/19 новембра о томе јавља на Цетиње, адресирајући то своје писмо „Преосвјашчену епископу черногорском Петру Петровићу“. Пошто Његош још није био дошао на Цетиње, а то његово писмо сигурно нијесу отворали ни Вукотић, ни Вучићевић, Гагић 18/30 новембра пита потпретседника Сената Вучићевића да ли је то писмо дошло на Цетиње, а затим саопштава да је обавијештен како је Његош требало да крене из Трста 12/24 новембра за Котор и да ће се кратко вријеме задржати у Дубровнику, но пошто није било повољног вјетра још није дошао у Дубровник. При крају писма Гагић саопштава Вучићевићу да је обавијестио надлежне о садржају његових писама од 12/24 и 13/25 новембра, од којих се прво није сачувало, и молти га да поздравити Ивана Вукотића, увјеравајући их обојицу о сталном своме „пријатељству и поштовању“.

Ово је посљедњи сачувани архивски докуменат о приликама у Црној Гори за вријеме Његошевог отсуства. Кратко вријеме иза тога Његош је већ био на Цетињу. У неколика пута објављиваном раду Павла Поповића о Његошу током 1833 године стоји да је Његош упловио у Бокоторски Залив „у недјељу 14 новембра 1833 године“,¹²⁾ а то је нека несхватљива грешка, јер не само што датум није тачан, већ 14 новембра није ни била недјеља. Да Његош није био стигао ни 18 новембра у Дубровник, видјели смо и из Гагићевог писма од тога датума, већ је дошао у Дубровник тек 21 новембра (3 децембра), ту остао три дана, као што је толико остао и у Котору, одакле је пошао за Цетиње. Колико се млади Његош разочарао на прагу своје куће, у манастиру Савини код Херцегновог и у Котору, довољно је навести два податка. Настојатељ манастира Савине, Макарије Грушић, извјештава епископа Рајачића о Његошевом доласку у Савину овим ријечима: „Јављам Вашему Високопреосвештенству, да ја нити сам звонио, нити лубардао (пуцао, као што се обично чини када митрополит посјеђава своје вјернике — Р. Д.), нити сам ни церкву отворио. Пошто је видио да сам тако оштро се показао, посједио је у келију по уре тако, заиска да му отворе церкву улезе у церкву и целива и пође з богом из церкве... Нами је поменути епископ Петар Петровић посјешченије учинио, али, право, ја нећу поћи му отвратити“.¹³⁾ Други православни свештеник, которски протојереј Јаков Поповић, опширно јавља Рајачићу о Његошевом бављењу у Котору, износи да су Његошу вра-

¹²⁾ Павле Поповић, нав. дјело стр. 270.

¹³⁾ Записи XIX, 175 (у Грушићевом извјештају стоји да је Његош дошао „на 27 нојеврија“, али је то штампарска грешка и треба „26 нојеврија“, како је на моју молбу љубазно провјерио из оригинала професор Игњо Злоковић, директор Поморског музеја у Котору).

тили визите аустриски окружни администратор, аустриски војни командант („оберстер“) и бискуп, признаје да му је бискуп послао чак и „некакови дар“, јавља да су му чинили посјете и „неки прости грађани“ чак из Будве, међу којима и један католик, а он са задовољством констатује да Његоша није ни посјетио, ма да су му неки грађани говорили да је „имао скупити неколико християна и с њима поћи му на посјешченије и понудити га служити“. Он се чак бојао од тога да Његош не остане у Котору до прве нецјеле и да га которски грађани не замоле да служи, јер је увјерен да би то морало довести до „немира“ и до „замерсенија“, па овако закључује: „Ево, милостиви мој Господине, како могу миран бити: ако се чувам не подпасти у подозреније Правитељства, то бивам (прекорен) от народа; ако чиним што је народу угодно, то противно творим власти“.¹⁴⁾

У Котору је Његош провео три дана, па је 29 новембра (11 децембра) пошао за Цетиње. Пошто аустриске власти нијесу дозволиле да уђу у Котор многобројни Црногорци који су били сашли да га срету, то су само шест Црногораца пуштени у град до Његоша, а „више стотина“ га је чекало ван града, са којима је свечано пошао уз которске стране. Том приликом Његош је донио на Цетиње: неколика комада кућног намјештаја, један свјежањ постелиних ствари, четири бале платна, четири комада гвоздених пећи, сребрни прибор за јело за 18 лица, неколико сребрних чаша, око 400 комада разних руских књига, па чак и четири мала бронзана топа.¹⁵⁾ Овај његов први пут у иностранство, којом је приликом прошао кроз многе европске градове (Дубровник, Трст, Љубљана, Беч, Лавов, Петроград, Кронштадт, Хале, Лајпциг, Дрезден, Праг, Грац),¹⁶⁾ морао је многу утицати на младог и неискусног Његоша, што се види и по стварима које је собом донио, јер је већ и самим њима створио културнији живот у Цетињском манастиру, но што је био вјековима раније. То се може закључити и из саме једне чињенице, а наиме да је донио 4 гвоздене пећи, чим се мијења вјековни начин живота у томе Манастиру, јер се све до тада гријало само на старим народним огњиштима, пошто је познато да ни за вријеме дуге владе митрополита Петра I није било ниједне пећи у манастиру.¹⁷⁾ Колико је, пак, постала интересантнија и занимљивија самоћа у пустом Цетињском манастиру доношењем неколико стотина нових научних и пробраних књига није потребно истицати. Одавно је Душан Вуксан објавио податке о томе како је временом разношена и уништавана богата Његошева библиотека и како се од ње сачувао врло мали дио,¹⁸⁾ па неће бити на одмет да овом при-

¹⁴⁾ Записи XIX, 176—177.

¹⁵⁾ Петар Колендић, нав. дјело стр. 10.

¹⁶⁾ Ibidem, 4—6 и 8—9.

¹⁷⁾ Д. Милаковић, Историја Црне Горе, Задар 1856, 315.

¹⁸⁾ Зборник „Цетиње и Црна Гора“, Београд 1927, 192 и даље.

ликом допуним те податке бар насловима неких књига које је Његош донио из Русије, а о њима у своје вријеме Вуксан није могао ништа рећи, јер тада још није била сасвим сређена архивска грађа из Његошеве епохе. Те податке налазимо у писму оберпрокурора Нечајева Његошу од 30 октобра 1833, којим га извјештава да је цар одобрио издатак од 5.000 рубаља за набавку црквених књига за црногорске цркве и уџбеника за почетничке школе, а такође и толику суму за израду икона за цркве. Књиге су послате за Његошем у 11 сандука, а писму је приложен њихов списак, који има 880 комада. Ту су, наравно, углавном књиге црквеног карактера и оне се шаљу у великом броју примјерака (Апостоли, Јеванђеља, Минеји, Требници, Триоди итд.), као што је и од неколико уџбеника послато по 100 примјерака (Псалтире¹⁹ учебн^х, Азбук^х и Букваре^и), док су од неколико књига научног карактера, које је свакако сам Његош морао пробрати, послати само по један до шест примјерака¹⁹). Те књиге нас, међутим, и интересују, па ћу их навести по оригиналном списку:

- 1) Историја Шлецера 5 ком., 2) Историја Шрекка 2 ком., 3) Историја црквено^и 1 ком., 4) Грамматики Востокова 6 ком., 5) Сочинен^и Димитрија Ростовскога 1 ком., 6) Россијско-латинских^х разговор^х 2 ком., 7) Лексикон^х латински^и Кронеберга 1 ком., 8) Словар^х к^х лексикону Кронеберга 1 ком., 9) Словаря Россијско-латинскога Лебедева 1 ком., 10) Теорија и историја искуств^х Ме^и-нерса 1 ком., 11) Правила пи^итики 1 ком.

Посљедња књига („Правила пи^итики“) најочигледније доказује да Свети руски синод није имао удјела у избору неких књига из списка од 880 комада, већ је њих тражио и бирао сам Његош. Једино је он, а не Синод, могао тражити „Правила поетике“, науке и теорије о пјесничкој умјетности, који је још на путу за Русију оставио код Вука Караџића у Бечу свој пјеснички састав „Глас каменштака“ ради штампања. Тада је Његош донио и два примјерка школских правилника („Уставов^х училиш^нх^х“), који ће му свакако користити приликом оснивања прве основне школе у Црној Гори, а донио је и 52 примјерка „Прописе^и“, књиге која је садржавала обрасце за писање разних писама, молби, претставки итд. Такву књигу је доиста требало имати при руци младоме Његошу, тим прије што је сваки чин у руској чиновничкој хијерархији имао чак и одговарајућу титулу, према класи коју има у табели о ранговима, а у томе су се тешко сналазили и руски чиновници без приручног упутства, а камоли наш Његош, који цијелога живота није много мислио на формалности и титуле.

По доласку на Цетиње Његош је узео сву власт у своје руке, те му више нијесу били потребни ни Вукотић, ни Вучићевић. Он је морао чак и да поправља честе грешке Ивана Вуко-

¹⁹) Упор. Д-р Л. Томановић, нав. дјело стр. 51.

тића, који није познавао карактер Црногораца, а Вучићевић сигурно није ни узимао никаквог учешћа у државним и народним пословима послје повратка из Русије првих дана октобра ове (1833) године, већ се више налазио код своје жене у Котору. Њима обојици више није ни било мјеста на Цетињу, пошто је Његош у Русији добио сасвим поуздане податке о њиховој прошлости, па ће Иван Вукотић напустити Црну Гору већ 17 (29) децембра. То се јасно види из Његошевог писма Гагићу од 18 децембра, у коме се прво извињава што му се није раније могао јавити, јер „разна народна дјела уздржаше ме од тога ево до данас“, па наставља: „Јучер нам пође у Котор Г. Иван Ивановић Вукотић, откуда ће предузети пут у Италију да се мало полијечи и здравље оним благим воздухом поткријепи. По његовим ријечма, свратиће се и к Вама“. Треба признати да је Вукотићу доиста било потребно лијечење, јер је он још 23 октобра прошле (1832) године писао Гагићу да се тек помало почео опорављати послје своје „седмонедјелне болести“. Исто тако треба нагласити да Вучићевићу није било повратка на Цетиње послје Његошевог доласка, те је остао у Котору све негдје до средине мјесеца јуна идуће (1834) године, када је напустио Котор и пошао за Русију,²⁰⁾ да тамо настави интриге противу Његоша. Вукотић је, пак, напустио Котор још 23 јануара исте (1834) године²¹⁾ и преко Дубровника и Трста пошао за Италију, а касније у Русију. Потомци посљедњег гувернадура и они двојица годинама су настојали да нашкоде Његошу, па чак и да му дођу главе, али све то њему није много шкодило, те се с правом могло рећи већ од почетка 1834 године да је била „пуна власт“ у Његошевим рукама и да је он „најстарије лице“ у Црној Гори.²²⁾

Ристо Ј. Драгићевић

²⁰⁾ 22 јуна (по ст. кал.) Његош пише Гагићу: „Прошлијех данах одправио се из Боке Которске Г-н Матвеј Вучићевић за Русију...“

²¹⁾ Упор. *Записи* I, 44 и XXIV. 233.

²²⁾ „Грлица“ за 1835 годину, стр. 51.